

Јована Диковић

Етнографски институт САНУ, Београд

Александар Новаковић

Институт за политичке студије, Београд

ЕВРОСКЕПТИЦИЗАМ – НЕДОСТАЈУЋА КАРИКА ПОЛИТИЧКОГ ЖИВОТА СРБИЈЕ

Сажетак

Једна од доминантних подела на српској политичкој сцени јесте она на „евроентузијасте“ и „евроскептике“. У овом раду се оправданост и смисленост овакве поделе начелно доводи у питање на основу разматрања појма евроскептицизама присутног у политичкој науци, и посебно на основу термилошке и значењске класификације које су дали Копецки и Муд. У тексту се показује да се политички ставови према ЕУ и евроатланским интеграцијама не могу свести само на два значењска и термилошка пола, већ да се они морају дефинисати помоћу додатних критеријума чијом применом тек постаје могуће да се изврши ваљана класификација позиционирања партија према ЕУ и евроатланским интеграцијама. Оваква упућивања отварају нове могућности за промишљање базичних поставки и идеологија на којима почива политички живот Србије и дају прилику да се објасни симптоматични изостанак политичке позиције прозападно мотивисаног евроскептицизма.

Кључне речи: евроскептицизам, антизападњаштво, национални идентитет, ЕУ, међународне интеграције, политичке партије

Императив свих влада од демократских промена из 2000. године до данас био је приближавање Европској унији ради крајњег

* Рад је резултат истраживања на пројекту број 177026 „Културно наслеђе и идентитет“ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

циља – пуноправног чланства у овој организацији. У почетку као том циљу усмерили су се они политички актери који су изборили победу на септембарским и децембарским изборима 2000-те, широка продемократска коалиција ДОС, али данас видимо да су тај циљ прихватиле и некадашње странке старог режима, као и нове политичке формације настале из некадашњих партија које су подупирале владавину Слободана Милошевића. Императив приближавања ЕУ нису омели ни крупни политички проблеми попут питања Косова, Хашког трибунала и проблема са партнером у некадашњој федерацији (СРЈ), споре и у већој мери недовршене економске, институционалне и правне реформе, као ни глобална финансијска криза из 2008. године која је уздрмала не само светску економију већ и саме темеље ЕУ. Прихватање овог императива, чак и од стране некада врло оштрих заговорника антиевропског пута Србије, није, ипак, променило основни политички поларитет који се генерисао у Србији још од увођења вишестраначја 1991. године, а кога су бурни догађаји из деведесетих година прошлог века додатно учврстили.

У питању је поларитет који се, у крајњој инстанци, перципира као избор између Истока и Запада, а заправо није ништа друго до поларитет различитих политичких тенденција – очувања социополитичког status qua са једне стране, и императив далекосежних и структуралних реформи са друге. Другим речима, по среди је избор између изолационизма и стварања отвореног друштва. Ако је сада чланство у ЕУ постало, барем декларативно, неупитни политички циљ коме се по сваку цену мора тежити, то само по себи, или како би се то могло претпоставити, ипак не указује на значајну промену у вредносном погледу и усмерењу релевантних политичких актера. Данас већина парламентарних странака, по сопственој самоперцепици, истиче свој проевропски педигре, али су често вредности до којих држе и опште усмерење које прихватају, не само антиевропски већ и шире, антизападни. Ова основна подела у политичком животу Србије веома је дубока, мада се често у пракси дешава да обзир политичког прагматизма, или ужи интереси, надвладају нормирана страначка опредељења. Другим речима, заводљивом и веома популарном политичком циљу „Србија у ЕУ“ понекад тешко могу одолети чак и они политички чиниоци који су читав свој ангажман и енергију инвестирали у пројекат изолације Србије од света западних демократија.

Непрестана тензија између две непомирљиве политичке парадигме говори о сложености политичког живота Србије али и о структуралном проблему у коме се друштво налази. Иако је про-

шло више од једне деценије од покретања транзиције и више од две од почетка вишестраначког парламентаризма, српско друштво се и даље креће између два радикално различита идеолошка, политичка и симболичка света. Као ретко које друштво у региону, или шире у Европи, оно није успело да реши базични проблем идентитета – проблем које су готово све транзиционе земље решиле већ на почетку својих реформи. Површински гледано, тај проблем изгледа да је давно превазиђен због чврстог проевропског опредељења званичне политике, али фактички он је далеко од решења, између осталог и због тога што је изостанак нужних реформи продубио друштвену и економску кризу и допринео јачању супротних политичких тенденција. У политичком животу Србије влада стање опште идеолошке, вредносне и политичке конфузије које се може уочити и на плану предлога политичких партија за превазилажење кризе. Ти предлози често су самопротивречни, неконзистентни и неспојиви са декларисаним циљевима; као када се, на пример, номинално желе реформе и структуралне промене у друштву а истовремено заговара *status quo* и изолационизам јер се промене доживљавају као „издаја посебности“ (Новаковић, 2009, 124). Или, када се тежи либералној демократији а та тежња гради на „достигнућима“ комунистичке Југославије.¹⁾ Или пак када се истиче захтев за смањењем улоге државе у привреди а онда предлажу решења која ту улогу значајно повећавају.²⁾ То су појаве које се, извесно, могу уочити и у другим, не само транзиционим, или посттранзиционим земљама, већ и у развијеним земљама западне Европе. Али су у Србији присутне у много већој мери у односу на те земље, пре свега због специфичности политичких дешавања у последње две деценије (ратова, санкција, хиперинфлације, општег и радикалног пропадања, итд.), а нарочито због неуспеле транзиције у последњој деценији.

Размишљања о овом базичном проблему политичког живота Србије израженог кроз поларитет крајње супротстављених и

- 1) Ту се пре свега мисли на “просветитељска”, “модернизаторска” и “еманципаторска” постигнућа СФРЈ. Странке које желе да повежу позитивна достигнућа титоизма са захтевима демократског развоја су, пре свега ЛДП, али и СПС, као и један уски, али у јавности веома присутан интелектуални круг окупљен око медијског портала „Пешчаник“.
- 2) Политички веома актуелна (и популарна) идеја оснивања државне развојне банке сама по себи противречна је идеји повлачења државе из привреде. Ту интервенционистичку идеју данас заступају СНС („Николић: треба нам развојна банка“, преузето 4.05.2012. год., <http://www.pressonline.rs/sr/glasaj2012/SNS-NS-PSS-PS/story/217910/Nikoli%C4%87%3A+Treba+nam+razvojna+banka.html>), ДСС (“ДСС: Индустријализација, развојне банке и што даље од ЕУ”, преузето 4.05.2012. год., <http://www.vestinet.rs/u-fokus/dss-industrijalizacija-razvojne-banke-i-sto-dalje-od-eu>) и друге странке које се иначе залажу за повлачење државе из економије и смањење администрације.

непомиљивих политичких парадигми, могу нам помоћи не само у томе да боље разумемо његову специфичност већ и да доведу до потенцијалних предлога за превазилажење тог паралишућег раздора који блокира друштвену трансформацију – пре свега у виду промишљања потенцијалних алтернатива политичком мејнстриму.

Данас су политички најчешће експлоатисани елементи тог поларитета ставови „за“ и „против“ чланства у ЕУ и евроатланских интеграција, који се – по становишту заступљеном у овом раду, свODE на грубу поделу између евроентузијаста и евроскептика. Таквом гледишту потребно је фино нијансирање које ће у први план представити схему политичког живота Србије из угла базичних опредељења парламентарних странака, са предлогом прихватања нове, сложеније и надамо се потпуније класификације политичких усмерења. На основу такве класификације добиће се не само јасан преглед онога чега има на политичкој понуди Србије, већ најпре и онога чега нема.

ОДРЕЂЕЊЕ ЕВРОСКЕПТИЦИЗМА

Најранији помен термина евроскептицизам датира још из друге половине осамдесетих година XX века, а 1991. године је потврђен у British National Corpus-у. У почетку „скован да би описао специфичан, британски политички феномен међупартијских подела [због ставова према Европској заједници], посебно међу Конзервативцима, да би се његово значење касније проширило на британски политички дискурс, медије, академски круг како би послужио као шира, генеричка, ознака која обухвата различите ступење и врсте отпора ЕУ интеграцијама у оквиру земаља чланица или земаља кандидата“ (Flood 2002, 2). Међутим, дугогодишњом употребом догодило се управо то да је он постао ништа више од генеричког појма, а његово примарно значење се изгубило. Тако је заправо настала помало парадоксална ситуација у којој термин евроскептицизам може уједно да се односи на принципијелну политику противљења европским интеграцијама и начело неслагање са идејом и концептом Европске Уније; одређену врсту вредносне оријентације компатибилне са идеологијом одређене политичке партије или покрета (као што је то случај са појединим десничарским партијама у југоисточној и централној Европи или ултра левичарским и анархистичким партијама и покретима у неким земљама западне Европе); али исто тако и на критику која се не односи на целокупан пројекат Европске уније нити на процес ин-

теграција, већ на појединачне случајеве, конкретне мањкавости и недоследности у оквиру процеса интеграција. Као последица, која је углавном блиска већини нових концепата који у кратком временском року стекну велику важност и употребну вредност, појам евроскептицизам се у јавности, па често и у академским круговима, представља као мање или више самодовољан појам који не треба посебно објашњавати (cf. Flood 2002, 2).

Зато је неопходно да се на почетку лоцира појам и да се конкретизује његово значење како би се у даљем тексту избегле евентуалности двосмисленог схватања евроскептицизма. Првенствено, треба видети ком полу идеја и веровања припада сам појам. „‘Скептицизам’ елемент који буквално сугерише однос и интелектуални став сумње према објекту, ЕУ или Европи, у случајној коинциденцији са суфиксом ‘изам’ који је саставни део многих ознака за идеологије, чини да сама реч бива инкорпорирана у домен политичког система веровања“ (Flood 2002, 3). Најутицајнији аутори из области свремених европских студија и европске политике који су први дефинисали и практично, у сфери свакодневне политике, конкретније, одредили појам су Тагарт и Зербиак. По њиховом мишљењу „евроскептицизам у свом најширем смислу изражава идеју условљеног и квалификованог противљења, укључујући такође непосредно и неквалификовано противљење процесу европских интеграција“ (Taggart & Szczepiński 2004, 3). Другим речима, то значи да се евроскептицизам може јавити међу политичким партијама чији се програм базира на противљењу ЕУ и европских интеграција уопште, или се пак односи на критику појединих аспеката интеграција, док се са друге стране јавља и међу грађанима. Стога треба правити разлику између евроскептицизма елита и маса (Тодоровић 2010, 237).

Имајући у виду проширење Европске уније, као и њено прерастање из претежно привредне у политичку заједницу, које је интензивирано потписивањем Мастрихтског уговора из 1992. године, концепт Европске уније се данас далеко више разликује од њених почетака. Стога је разумљиво да се на евроскептицизам не може гледати као на фиксирани и непроменљиви политички став. Он захтева софистицирану класификацију и одређивање степена и обима противљења и неслагања са политиком Европске уније и интеграција, како међу државама чланицама тако и међу државама кандидатима. Утолико пре се о томе мора водити рачуна ако се има у виду да су данас, иако у донекле неједнаком положају, чланице Европске уније земље из некада супротстављених идеолошких светова. Стога, евроскептицизам који постоји међу државама

бившег комунистичког блока, а које су данас чланице ЕУ или су у статусу кандидата или предкандидата, у великој мери није комплементаран са евроскептицизмом западноевропских држава.³⁾ Из вишедеценијског искуства постојања Европске уније може се уочити да је евроскептицизам у западноевропским државама далеко комплекснији него у земљама централне и источне Европе. Пројекат европских интеграција грађен је на мешавини социјалног и политичког либерализма и принципа либералне економије, који су постојали и развијани много пре оснивање Европске заједнице а касније и Европске уније у земљама западне Европе (cf. Henderson 2008, 108). Са друге стране, евроскептицизам у земљама централне и источне Европе настаје касније, тек након таласа еуфорије „повратка у Европу“ (чехословачки слоган из 1990. године) који је требало да успостави континуитет са европским вредностима и идентитетом пре комунистичке доминације. Данас се евроскептицизам у овим земљама првенствено односи на политичке разлоге, најчешће неједнаку партиципацију земаља чланица у европским институцијама и процесима одлучивања, начелни став о дефициту демократије европског парламента, питање политичког суверенитета националних држава, али и на економске разлоге који су најјасније садржани у оптужбама Вацлава Клауса против Европске уније, која по његовом мишљењу „на мала врата враћа социјализам“⁴⁾ (Henderson 2008; Hughes, Sasse and Gordon 2008).

Но, без обзира на то да ли су земље чланице или кандидати за ЕУ из бившег комунистичког блока или не, начелно се може направити подела евроскептицизма у четири категорије на основу главних узрока који инспиришу његово настајање (Sørensen 2008). Тако евроскептицизам може да има економски карактер, што значи да је од пресудне важности *cost and benefit* евалуација односа у оквиру ЕУ. Евроскептицизам може да почива на питањима одржања националног суверенитета. Тако рецимо иако неке земље чланице или грађани могу бити оптимистични по питању економске

3) Рецимо, британски евроскептицизам, као најкарактеристичнији, почива на ексклузивитету некадашње велике империје и на јакој традицији политичког суверенитета. По мишљењу Спиринга, Британци могу себи да приуште да буду евроскептици зато што је Европска унија само један од могућих избора који им се пружа (Spiering 2004, 137). Такође самоперцепција британске специфичности и другости у односу на европски континент, односно питања националног идентитета и осећаја припадништва су итекако повезана са питањем евроскептицизма (Ibid, 143). Међутим, најчешћи и најактуелнији узроци евроскептицизма у западноевропским земљама јесу увођење јединствене валуте, политика проширења ЕУ, неслагање око политичког уређења ЕУ, економски модел ЕУ, пад животног стандарда, социјална политика итд. (v. Harmsen and Spiering et al. 2004; Szczerbiak and Taggart et al. 2008; Drake et al. 2005; Flood 2005, 2011).

4) Изјава Вацлава Клауса у интервјуу за маразин *Стандард*, „Инсајдер евроскептик“, преузето 1. фебруара 2012. године, <http://standardmagazin.com/tema.php?ID=2523>.

политике ЕУ у исто време могу бити забринути за очување националног суверенитета њихове државе. Са друге стране, демократски евроскептицизам почива на сумњи у постојеће политичко уређење ЕУ, попут честих приговора да се нечији глас не чује довољно или да Европски парламент нема тежину. Коначно, последњи тип евроскептицизма је више политички, и најчешће се односи на оспоравање или критику оних предлога и иницијатива које долазе управо из супротних политичких и идеолошких позиција у оквиру ЕУ. Тако рецимо социјалисти често могу да буду скептични према предлозима који долазе од стране либерала и обрнуто (Ibid, 8).

Као што смо видели, како постоје различите врсте узрока евроскептицизма међу грађанима и политичким партијама, тако постоји различит степен и врсте евроскептицизма међу политичким партијама. У циљу даљег рада је да се само укратко упознамо са најосновнијим карактеристикама и поделама. Тагарт и Зербиак на пример (2004) разликују „тврди“ (hard) и „меки“ (soft) евроскептицизам. „Тврди“ евроскептицизам подразумева отворено одбијање целокупног пројекта европске политичке и економске интеграције, и противљење придруживању или чланству државе у ЕУ (Ibid, 3). „Меки“ евроскептицизам пак укључује условљено и квалификовано противљење европским интеграцијама (Ibid, 4).

Будући да је овакво одређење партијског позиционирања у односу на ЕУ и интеграције прешироко, Копецки и Муд (Koresky and Mudde 2002) покушали су да уведу прецизнију класификацију. Наиме, они разликују две димензије, „дифузну“ и „специфичну“ подршку европским интеграцијама. Под „дифузном“ подршком они подразумевају подршку општим идејама европских интеграција које чине базичну подлогу ЕУ. Под „специфичном“ подршком подразумевају подршку за општу праксу европских интеграција, то јест за ЕУ каква је сада, и начин на који се она развија. У односу на дифузну подршку општим идејама европских интеграција могу се разликовати две категорије, *еврофили* и *еврофоби*. *Еврофили* верују у кључне идеје европских интеграција које представљају базу ЕУ. *Еврофоби*, пак, не подржавају опште идеје европских интеграција нити ЕУ. Са друге стране, „специфична“ подршка европским интеграцијама и ЕУ уводи две нове категорије а то су *еврооптимисти* и *европесимисти*. *Еврооптимисти* верују у ЕУ онакву каква је сада и како се развија. *Европесимисти*, пак, не подржавају ЕУ какава је сада, или су песимистични у погледу њеног даљег развоја. То наравно не значи да се сви европесимисти противе чланству у ЕУ. Напротив, они најчешће мисле да ЕУ каква је данас представља озбиљно изобличење почетних идеја европских интеграција.

Укрштањем ове две димензије, Копецки и Муд су дошли до 4 идеалтипске категорије које одређују позицију политичких партија у односу на ЕУ. То су: *евроентузијаст*, који представљају мешавину европтимиста и еврофила. *Евроскептици* представљају комбинацију еврофила и европесимиста, јер подржавају генералну идеју европских интеграција али су песимистични у погледу садашњих реализација европских идеја. *Европротивници* представљају комбинацију еврофоба и европесимиста. И на крају, *европрагматисти* представљају комбинацију еврофоба и европтимиста, јер не подржавају опште идеје европских интеграција нити ЕУ, али им се нужно ни не супротстављају, већ у њима учествују само из прагматичних разлога (Korecky and Mudde 2002, 299-304).

Флод (2002, 5) је предложио нову дескриптивну класификацију позиција политичких партија у односу на политику европских интеграција и ЕУ. Она би требало да избегне опасност преопширних подела партијских позиција на „тврди“ и „меки“ евроскептицизам (како су то одредили Тагарт и Зербиак), али и да избегне да не буде идеолошки редукутивна (на начин на који су то поставили Копецки и Муд). Стога, Флод разликује *противнике* који се противе или чланству у ЕУ или процесу интеграција. *Ревизионисти* заговарају стање ствари пре великих ревизија оснивачких уговора. *Минималисти* прихватају статус quo али одбијају даље интеграције. *Градуалисти* подржавају даље интеграције све док се процес обавља полако и са великом пажњом. *Реформисти* се залажу за конструктивне измене које могу да унапреде већ постојеће институције и праксе. И коначно *максималисти* се залажу за убрзане интеграције и достизање виших нивоа интеграција уопште.⁵⁾

Наведене класификације могућих позиција биће нам од користи у даљем тексту јер ћемо на основу њих покушати да прецизније одредимо степен и мотиве противљења Европској унији и евроатланским интеграцијама од стране политичких партија и активиста у Србији. Ове класификације су такође важне из другог разлога. Наиме, у њима је (посебно у оним које су осмислили Копецки и Муд) конкретно објашњено шта је заправо евроскептицизам, па се на тај начин избегава опасност да се свака негативна опаска или критика упућена европским интеграцијама или ЕУ тумачи као евроскептична.

5) Сматрамо да је ова Флодова класификација корисна али и неприменљива у случају Србије, јер наведене потенцијалне позиције политичких партија према ЕУ и интеграцијама, подразумевају да су земље у најмању руку или у статусу кандидата или да су чланице ЕУ. Стога, сматрамо да се само прва категорија, *противници*, може односити на Србију, односно на све земље које су у статусу предкандидата.

Ипак, остају отворена питања због чега је евроскептицизам најчешће негативно вреднован, и због чега он привлачи две сасвим супротстављене струје мишљења које га углавном одређују у оквиру крајности. Са једне стране, онај ко говори вредносно неутрално о евроскептицизму заправо рескира да буде схваћен као неко ко говори у прилог евроскептицизма. Са друге стране, неко ко говори против евроскептицизма, у контексту а не начелно, често рескира да буде схваћен као неко ко се свесрдно залаже за ЕУ, НАТО и евроатланске интерације. Због тога су дебате на тему евроскептицизма јако запаљиве јер се пре или касније прелију у попришта идеолошких борби.

Ми међутим сматрамо да евроскептицизам по себи није ни позитиван нити негативан политички феномен. Он пре представља релациони феномен, а не став као такав. Он заправо настаје као реакција на специфичну политичку и економску промену у одређеној држави, која је настала у сагласју са политиком ЕУ и интеграција. Другим речима, евроскептицизам настаје у корелацији жеља и циљева одређене завичне државне политике и партија, и могућности, односно немогућности, њиховог испуњења у оквирима политике европских интеграција.⁶⁾

ЕВРОСКЕПТИЦИЗАМ НА ПОЛИТИЧКОЈ ПОЗОРНИЦИ СРБИЈЕ

За сада се поуздани подаци о степену подршке грађана за улазак Србије у ЕУ могу добити од владине Канцеларије за европске интеграције (Канцеларија за европске интеграције 2012), али и од неколико независних маркетиншких кућа. Јавне анкете су можда једини показатељи расположење грађана, после избора. Са друге стране, политичке партије у односу на грађане ипак имају ту предност да због својих програма, политичких и вредносних ставова могу далеко јасније да изразе своје опредељење према ЕУ и интеграцијама. Поређења ради, чак и ако је степен подршке грађана за улазак Србије у ЕУ већи од пола, ми никада не можемо са сигурношћу знати да ли је у њиховој одлуци превагнуо прагматизам или еврофилија (Hooghe and Marks 2004; McLaren 2002). Такође, не може се знати који је проценат евроскептика међу грађанима који су ипак дали глас за потенцијално чланство Србије у ЕУ (ако се

6) Основна разлика између одређења евроскептицизма који су понудили Копецки и Муд и нашег је у томе што ми одређујемо евроскептицизам као релациони феномен, а они као начелни, вредносни, па чак и идеолошки став. Другим речима, евроскептицизам се по нашем схватању односи више на практичну, а мање на вредносну страну политике.

има у виду дефиниција евроскептика коју су дали Копецки и Муд). Такође, утисак о мишљењу грађана о ЕУ увек може да наруши онај проценат неопредељених грађана за које се не зна да ли су остали неопредељени зато што је то израз њиховог политичког протеста, или зато што се колебају по питању става о ЕУ и интеграцијама. Али, свакако их не треба третирати као грађане који немају мишљење зато што су неопредељени. Другим речима, за разлику од политичких партија, у случају анкета или референдума грађана никада се не може са сигурношћу знати колико је људи заиста за ЕУ а колико против. Стога, како бисмо избегли странпутицу у анализи евроскептицизма код грађана, определили смо се да одредимо позиције политичких партија и невладиних активиста у односу на ЕУ и интеграције, као и основне мотиве који обликују њихова ставове.

По најновијим истраживањима у српском политичком спектру Српска напредна странка са 28,4 одсто, Демократска странка са 27 одсто, уз Социјалистичу партију Србије са 8,4 одсто, Српску радикалну странку са 7,1 одсто, Демократску странку Србије са 7,1 одсто и Либерално-демократску партију са 6,6 одсто, представљају најутицајније странке до следећих избора.⁷⁾ На основу класификације коју су понудили Копецки и Муд (Koresky and Mudde 2002, 299-304), и само делимично Флодове (Флоод 2002), најутицајније партије у Србији би у односу на ЕУ и интеграције могле да заузму следеће позиције. Српска напредна странка би тако могла да се подведе под европрагматисте, као партија која у основи укршта еврофобичне и еврооптимистичне ставове, па и поред тога што не подржава у целости начин интеграција и идеје ЕУ, она их из прагматичних разлога схвата као нужну реалност па им се стога и не супротставља. Са друге стране, Демократска странка, Либерално-демократска партија и Социјалистичка партија Србије би могле да се окарктеришу као евроентузијасте јер, исказују са једне стране еврофилство по питању општих вредности ЕУ, а са друге стране оптимизам по питању даљег тока развоја интеграција Србије у оквиру ЕУ и њене будућности. Коначно, Српска радикална странка, скупа са Демократском странком Србије и десничарским невладиним организацијама (Диковић 2009) попут Двери, Образа, Српског народног покрета 1389, би се могле одредити као европротивници. Они су уједно еврофоби по питању општих вредности ЕУ, али су и песимистични по питању интеграција Србије

7) Ово истраживање је спровела Нова српска политичка мисао у октобру 2011. године на узорку од 1200 грађана. „Напредњаци у благој предности“, преузето 3. фебруара 2012. године,
<http://www.nadlanu.com/pocetna/info/vesti/Naprednjaci-u-bлагој-prednosti.a-122324.291.html>.

у оквиру ЕУ и њене будућности. Међутим, овде треба нагласити интересантну промену става Демократске странке Србије која је од евроскептика, док је била на власти, прешла у европротивника у опозицији.

Тако долазимо до закључка да на политичком спектру у Србији нема евроскептика који би представљали средину између евроентузијаста и европротивника, како на плану вредносних опредељења тако и на плану практичне свакодневне политике. Такође, ако се узме у обзир одређење евроскептицизма које смо ми овде понудили, опет ни на основу њега не може бити речи о постојању евроскептика на политичкој сцени. Кључни разлог је следећи. Да би неко уопште био евроскептик он првенствено мора да уђе у неки релациони, искуствени, однос са ЕУ било путем преговора или чак минималне сарадње.⁸⁾

Релационо својство на основу кога термин евроскептицизам добија свој пун смисао, опсег и значење најбоље се може објаснити помоћу политичке и идеолошке парадигме антизападњаштва која искључује кључну компоненту значења овога термина.⁹⁾ Ако неко темељи свој „евроскептицизам“ на основу тога што је антизападњак по политичкој вокацији и опредељењу (а понекад истовремено тврдећи да је „већи“, „исконскији“ и „старији“ од правог западњака¹⁰⁾), или на основу тога што је русофил путиновске вари-

8) Овде Демократска странка Србије представља изузетак јер је она учествовала у власти до 2008 године, што је подразумевало и сарадњу са ЕУ. Међутим, цео период друге Коштиничине Владе био је обележен прерасподелом приоритета српске спољне политике, на којем ЕУ више није играла важну улогу.

9) Узроци антизападњаштва у Србији могу се лоцирати на више нивоа: концептуалном, политичком, културолошком, економском, и историјском. *Концептуални*: идеје ауторитарног друштва насупротив идејама слободног друштва; концепт симбиозе државе и друштва; у сфери схватања друштва, примат колектива у односу на појединца; етатизам наместо ограничене владе; централизација наспрам децентрализације. У *политичке* узроке спадају: антизападно наслеђе комунистичке Југославије (нови српски „трећи пут“); антизападно наслеђе милошевићевске политике деведесетих; парадигма Путинове Русије као алтернатива либералној западној демократији. *Културолошки*: перцепција православне (византијске) културе као супростављене западној – католичкој; представа о анархичној и декадентној култури Запада и њој супростављеној патријархалној, органској култури у стези јаке државе; традиција русофиљства. *Економски*: социјалистичко економско наслеђе и навике; економски национализам. *Историјски*: недавна историја сукоба и неразумевања са политикама западних земаља (изопштење из УН и санкције, интервенција Нато савеза, „улога“ Запада у отцепљењу Косова, итд) .

10) Овај став често је присутан у политичкој тези, коју на редовној бази износи председник ДСС, да Србија не треба да се приближава Европи јер је она већ одавно у Европи („судбина Србије и географски и историјски део Европе и нико нас не може нити има потребе да нас уводи у Европу или из ње изводи“, (www.pressonline.rs). Тај став је погрешан на чисто логичком нивоу јер изједначава географску припадност која се не доводи у питање (Србија је део Европе), и степен развоја који се повезује са ЕУ (земље ЕУ су високо развијене земље). По том ставу, погрешно следи да само припадништво једном географском подручју који се перципира као развијен (занемаримо што тај квалификатив

јанте (тј. зато што гаји потпуно другачији, западној парадигми супротстављен став) – онда он никако не може бити *евроскептик*, јер евраоскептицизам подразумева, поред осталог, прихватање вредносне парадигме Запада.

У случају Српске радикалне странке, Демократске странке Србије и неколицине наведених десничарских невладиних организација¹¹⁾, сарадња са Европском унијом и Западом се а priori, скоро, догматски, одбија и не жели. Стога је по среди дијалектичка ситуација. Како неко може са неким да има релациони однос ако догматски одбија сарадњу и однос као такав, односно у овом случају заговара апсолутно противнички став наспрам ЕУ и интеграција. Зато, како су у овом раду одређени, европротивници у Србији представљају у ствари идејни континуитет са антизападном парадигмом. То је континуитет који се може пратити не само кроз неке политичке тенденције XIX и прве половине XX века – чију важност и значај у профилисању антизападњаштва у Србији често прецењују аутори који се баве питањем модернизације (Перовић 1994; Поповић-Обрадовић 1994; 2007; Милосављевић 2002; Наумовић 2009) – већ и у општој позицији и идеолошком усмерењу комунистичке Југославије са чијем наслеђем демократске власти нису направиле уочљив раскид. Није, дакле, реч о посве новој врсти политичког отпора која се јавља по оснивању Европске уније, али ни тај отпор не треба везивати искључиво за „реакционарне“ тенденције пост-социјалистичке трансформације.

Остаје хипотетичко питање да ли би европротивници били антизападног опредељења и да не постоји ЕУ и тенденција међународних интеграција. На основу њиховог вишегодишњег учешћа у политичком животу Србије, било би могуће заговорати овакву тезу.

обично подразумева земље западне Европе) сугерише да је свака чланица тог простора подједнако развијена. Србија је једна од најнеразвијенијих земаља европског континента и у многим аспектима она заостаје за развијеним земљама Европе.

- 11) Наведене десничарске невладине организације, Српска радикална странка и Демократска странка Србије деле готово иста или веома слична идеолошка уверења и вредносне ставове о ЕУ и интеграцијама, па су само из тих разлога у овом раду посматрани као један идеолошко-вредносни кохерентан скуп. О активизму десничарских невладиних организација и политичкој парадигми на којој базирају своје програме видети рад „Медијска перцепција десничарских невладиних организација у Србији“ (Диковић 2009).



Досадашње излагање имало је два циља. Прво, да се детекцијом (непревладане) дихотомије Исток/Запад која контаминира политички живот транзиционе Србије предочи општа атмосфера идеолошке, вредносне и симболичке конфузије која у њој влада. Друго, да се, имајући у виду овакву интерпретацију, презентује нијансиранија слика политичког оријентисања и на тај начин укаже на дефицитарност и редукционистички карактер одомаћене поделе на евроскептике и евроентузијасте. Све то заједно имало је за циљ да илуструје дубунску кризу идентитета и вредносну дезоријентисаност у којој се налазе не само главни политички актери већ и целокупно друштво.

У непрестаној игри између Истока и Запада – између бесговорног заговарања чланства у ЕУ и евроатланских интеграција које не дозвољава било какву рационалну *cost/benefit* анализу са једне, и инсистирања на некаквом српском „трећем путу“ који често подразумева пресецање пупчане врпце која Србију спаја са западним светом и утапање у руски комонвелт са друге стране – истрошио се сав постпетооктобарски друштвени ентузијазам. У тој се игри исцрпљивао, и још увек исцрпљује, политички живот Србије, који се одвија у амбијенту замрзнутих и блокираних реформи („транзициони еквилибријум“ (Новаковић 2010). Такво стање највише погодује једном уском друштвеном слоју транзиционих добитника. На политичком плану ова игра се представља као „судбоносна“ по будућност Србије. Србија се предочава као одлучујуће поприште Истока и Запада, чији ће исход утицати не само на локалне и регионалне прилике и дешавања већ и на светску историју. Ту игру политички актери издижу изнад свих баналних потреба свакодневнице (животни стандард, могућност запослења, економску неразвијеност и сиромаштво, регионално заостајање), апелујући на „правоверно“ сврставање грађана. То што се у јавном животу и међу грађанством она озбиљно схвата није само резултат успешности политичке демагогије и политичког маркетинга (мада и то у анализи не треба занемаривати), већ је надасве доказ о неуспеху српских реформи. Такав исход је ревитализовао политички поларитет који је недемократском режиму из деведесетих служио у циљу политичке мобилизације (по шмитовским узорима) ради очувања власти. Стога је идеолошко, вредносно и симболичко беспуће и конфузија одраз неуспеле политике која управо сада на том истом беспућу покушава да оживи изневерене наде становништва

– опет, наравно, да би се очувао политички, економски и социјални status quo.

У том смислу био је илустративан и изостанак одређене политичке опције, или политичког усмерења, на политичкој сцени Србије коју смо у раду именовали термином „евроскептицизам“. Јер све актуелне верзије српског „евроскептицизма“ које смо сврстали у категорију европротивника нису ништа друго до одраз готово инстинктивног анимозитета – политичког, културолошког, субјективног – према Западу.¹²⁾ То нерелектовано и готово инстинктивно антизападњаштво присутно на политичкој сцени Србије, које је спремно да амнестира и најстрашније злочине из недавне прошлости, нема никакве везе са овде описаним евраоскептицизмом. Суштинску компоненту евраоскептицизма представља управо *западњаштво*. Ипак, ово последње не треба а priori редуковати на конкретне политичке захтеве једног времена (чланство у ЕУ или евроатланске интеграције, као конкретне могућности које данас постоје на политичкој понуди). Уосталом, термин „скептицизам“ у кованици евраоскептицизам реферира управо на те процесе. Реч је најпре о позитивној валуацији вредности на којима Запад почива као и његовој несумњивој улози у напретку човечанства¹³⁾. Не треба запоставити чињеницу да су неке од тих вредности у сукобу са одређеним процесима унутар ЕУ (политика наметања „Устава Европе“ и доминација немачке и француске политике над осталим чланицама – „осовина Берлин-Париз“), или са императивима које бриселска бирократија поставља пред земље чланице ЕУ. Али то не треба користити као аргумент у прилог промене стратешке оријентације земље.¹⁴⁾ Зато цена критичког става према ЕУ или про-

12) Нажалост, доминантни национализам у Србији управо је обликован на парадигми антизападњаштва – што некада није представљало његово главно обележје (Скерлић 1925). Сматрамо да је та политичка појава релативно новијег карактера. Њену генезу треба тражити у неким тенденцијама модерног политичког развоја Србије (Наумовић 2009), затим у антизападњачком („хладноратовском“) наслеђу комунистичке Југославије (у друштвеној науци често запостављен фактор), а најпре у политичкој заоставштини најновијих ратних сукоба са Западом који су кулминирали НАТО интервенцијом 1999 године. Антизападно профилисање српског национализма током Милошевићеве ере коначно је утврђено након транзиционог неуспеха постпетеоктобарских власти. Са друге стране, прозападни национализам у Србији маргинална је појава, како друштвено тако и политички (истакнути политички представник ове опције представља странка СПО). Тај феномен представља, такође, један спецификум транзиционе Србије имајући у виду национализме и политичку оријентацију земаља некадашњег источног или Варшавског блока (Новаковић 2012).

13) Као што су вредности либералне демократије, ограничене владе, владавине права, неприкосновености приватног власништва итд.

14) Чак државе које симболизују другачију друштвено-политичку парадигму теже да постану део западног света. Рецимо, истакнути евраоскептик Вацлав Клаус политичка, економска и социјална дешавања у Русији од 2000. године до данас (дакле, Путин-Ме-

цесу приступања ЕУ („европског пута“) не треба да буде плаћена одбацивањем западне политичке парадигме (која се често именује општим термином „либерална демократија“) и генералног прозападног усмерења Србије.¹⁵⁾ Цена треба да буде учачавање и спровођење истинских императива реформисања друштва (Новаковић 2010, 252) што претпоставља више рационалности а мање популизма и демагогије у политици.

Размишљање о политичким опцијама у виду четворочлане поделе коју смо изнели, упућује на даље заључке о карактеру политичке сцене у Србији и степену њене зрелости. Уочљив је изостанак реформских стратегија које би одговарале истинским потребама саме земље. Овакава констатација односи се не само на владајуће, већ и на опозиционе странке, као и на невладин сектор. Уместо озбиљних реформских стратегија и предлога на политичкој сцени доминирају примамљиве политичке платформе које предлажу инстант решења за крупне проблеме. У сегменту власти, води се политика без политике, без визије и идеје која једноставно усваја „готова решења“ без икакве задршке. Владајућа политика далекокорочно штети циљевима којима сама тежи, јер претпоставља да критичко преиспитивање једне могућности (чланство у ЕУ) аутоматски значи одрицање од западних вредности и Европе. Управо због тога она може довести у питање прозападно опредељење Србије у истој оној мери у којој неуспешност у реформским захватима то чини. Природно је да на рушевинама пропалих реформи све већу подршку задобијају политички чиниоци који у промени усмерења земље виде решење за све текуће проблеме. Но, проблем је управо у томе што и та позиција или то усмерење (антизападно, антиевропско и анти-интеграционистичко) полази од подједнако симплификованих схватања, само другачије обојених. То све заједно говори о помањању политичке рационалности и одговорности главних политичких актера који истицањем симболичке димензије, дилема „Исток или Запад“, стављају у други план конкретне проблеме српског друштва.¹⁶⁾

дведев-Путин владавини) види не само као потврду руског приближавања Западу већ и чврст доказ руског усвајања западне политичке парадигме (либералне демократије). Као евроскептик, Клаус је оптимиста поводом руског прозападног пута (Klaus 2010).

- 15) Треба додати и *традиционалног*. Читав развој модерне Србије – изузимајући ту период Титове Југославије и његову хибридни верзију из деведесетих година прошлог века – следи узор западних либералних демократија (Скерлић 1925; Јованчевић 2010).
- 16) Као што су, на пример, прегломазна државна администрација, висока регулисаност тржишта која смањује подстицаје, гуши приватну иницијативу погодујући фузионисању политичко-економских интереса и стварању монопола, спољна и унутрашња затвореност тржишта, слабе институције владавине права, држава као главни послодавац (јавна предузећа као носилац запослености), зајмодавац и гарант, итд. Сви ти проблеми не

Видели смо да у политичком животу Србије, као политичка позиција и усмерење, недостаје евроскептицизам. Шта би у конкретном смислу ова позиција означавала? Најпре, она подразумева припадништво западном културном простору као и природност социјалног и економског интегрисања европског простора. Такође, таква позиција није некомпатибилна са копенхашким критеријумима који прописују слободу кретања роба, капитала, људи и услуга (Марктлер 2006, 355), као ни са политичким и грађанским слободама – либералном демократијом. С друге стране, оно што је оштро разликује од позиције евроентузијаста и европрагматика јесте супротстављање визији европског простора као „реинкарнације Варшавског пакта с људским лицем“, како то луцидно опажа економиста Светозар Пејовић (Пејовић 2011). Односно, та позиција несагласна је са идејом ЕУ као једне високо централизоване и бирократизоване структуре која регулише све економске и друштвене токове на читавом свом простору, на начин који данас већ увелико подсећа на совјетски или југословенски друштвени експеримент.

Изостанак евроскептика на политичкој позорници Србије јасно говори о степену незрелости политичког живота у Србији. Зрелост једног политичког амбијента у неком демократском поретку мери се, између осталог, квалитетом политичке понуде која се износи пред грађане. Ако та понуда не одговара потребама једног друштва, већ представља уступак политичкој демагогији и популизму, онда је таква политичка сцена незрела. У том случају, такво стање не може променити ни патетични апел за одбрану нације, као ни крајње површан ентузијазам да ће приступање ЕУ решити све проблеме у Србији.

Jovana Dikovic, Aleksandar Novakovic

EUROSKEPTICISM – THE MISSING LINK IN THE POLITICAL SPECTRUM OF SERBIA

Summary

One of the dominant divisions of the Serbian political scene is the one between “euro enthusiasts” and “euroskeptics.” In this paper,

чине Србију само економски неслободном земљом (Србија се налази на незавидном 98 месту индекса економских слобода Херитиџ фондације за 2012 као „углавном неслободна“ (Index of Economic Freedom 2012), већ прете да угрозе и стечене политичке слободе и демократију јер изостанак економских слобода по правилу води укидању политичких (Фридман 1998).

the validity and meaningfulness of such a division is called into the question in principle, through the considerations of the notion of euro-skepticism derived from political science, and particularly on the basis of terminological and semantic classification given by Kopecky and Mudde. The paper shows that political attitudes towards EU and Euro Atlantic integrations cannot be reduced to two semantic and terminological poles; rather they are to be defined with the help of additional criteria. Only through application of these criteria it becomes possible to perform a proper classification of party positioning towards EU and Euro-Atlantic integrations. These references are opening a new opportunities for rethinking the basic settings and ideologies that underpin the political life of Serbia and give the opportunity to explain the symptomatic absence of pro-Western political motivated position of Euro-skepticism.

Keywords: Euroskepticism, anti-Western attitude, national identity, EU, international integrations, political parties.

ЛИТЕРАТУРА

- Диковић, Ј. (2009) *Медијска перцепција десничарских невладиних организација у Србији*, мастер теза, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.
- Drake, H. (ed). (2005) *French Relations with the European Union. Europe and the Nation State*. Routledge Taylor & Francis Group.
- Index of Economic Freedom*, (2012) Heritage Foundation, internet: www.heritage.org (datum pristupa: 24.01.2012)
- Јованчевић, С. (2010) „Модернизација српског друштва у XIX веку“, *Политичка ревија*, бр. 1, вол. 23, Институт за политичке студије, Београд, стр. 411-437.
- Канцеларија за европске интеграције (2012) *Европска оријентација грађана Србије – трендови. Представљање резултата истраживања јавног мњења (јануар 2012)*, Република Србија, Влада.
- Klaus, V. (2010) „Notes for the Moscow Speech: Russia Without Prejudices“, интернет: <http://www.klaus.cz/clanky/2712> (датум приступа: 10.03.2012.)
- Kopecky, P. and Cas Mudde (2002) „The Two Sides of Euroscepticism Party Positions on European Integration in East Central Europe“, *European Union Politics*, vol. 3, Sage Publications, London, p. 297–326.
- “Коштуница: Улазак у ЕУ није у интересу Србије”. Интернет: <http://www.pressonline.rs/sr/glasaj2012/DSS/story/215954/Ko%C5%A1tunica%3A+Ula-zak+u+EU+nije+u+interesu+Srbije.html>, датум приступа: 21.04.2012.
- Marktler, T. (2006) “The Power of the Copenhagen Criteria”, *CYELP 2*, pp. 343-363.
- Милосављевић, О. (2002) *У традицији национализма - или стереотипи српских интелектуалаца XX века о 'нама' и 'другима'*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд.

- McLaren, L. M. (2002) „Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat?“, *The Journal of Politics*, vol. 64, no. 2, pp. 551-566.
- Наумовић, С. (2009) *Употреба традиције у политичком и јавном животу Србије на крају двадесетог и почетком двадесет првог века*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд.
- Новаковић, А. 2009. „Национализам и транзиција – о једном методолошки смисленом појму национализма“, *Српска политичка мисао*, год 16, вол. 29, стр. 111-134.
- Новаковић, А., Милена Пешић. (2010) “Србија у транзиционом еквилибријуму – императиви превазилажења стања блокираних реформи”, *Политичка ревија*, вол. 9, бр. 2, стр. 235-260.
- Новаковић, А. (2012) „Транзиција, реформе и перцепције о реформама – поређење српске и транзиције земаља ИЦЕ“, *Српска политичка мисао*, год. 19, вол. 35, стр. 29-50.
- Пејовић, С. (2011) „Мали могу само да плачу“, *НИН*, 22.12.2011.
- Перовић, Л. (1994) „Политичка елита и модернизација у првој деценији независности српске државе“, *Србија у модернизацијским процесима XX века*, Институт за новију историју Србије, Београд, стр. 235-247
- Поповић-Обрадовић, О. (1994) „Политичке странке и избори у Краљевини Србији 1903-1914. Прилог историји страначког плурализма“. *Србија у модернизацијским процесима XX века*, Институт за новију историју Србије, Београд, стр. 333-349.
- Поповић-Обрадовић, О. (2007) „Корени антимодерне политичке културе у Србији“, *Хелсиника повеља*, бр. 103-104, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, стр. 70-76.
- Szczerbiak, A. and Paul Taggart (eds). (2008) *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, vol. 1, Oxford University Press, Oxford.
- Скерлић, Ј. (1925) *Омладина и њена књижевност (1848 – 1871)*, Издавачка књижарница Напредак, Београд.
- Spiering, M. (2004) „British Euroscepticism“, *European Studies* 20, *Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration*, edited by Robert Harmsen and Menno Spiering, pp. 127-149.
- Sørensen, C. (2008) „Love me, love me not. A typology of public euroscepticism“, *SEI Working Paper*, no. 101, pp. 1-29.
- Taggart, P. and Aleks Szczerbiak (2004) „Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe“, *European Journal of Political Research*, 43: 1–27.
- Тодоровић, Ј. (2010) „Евроскептицизам у земљама европске уније“, *Српска политичка мисао*, год. XVII, бол 29, бр. 3, стр. 231-250
- Flood, C. (2002) „Euroscepticism: A Problematic Concept“. Rad je predstavljjen na UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference, Queen's University Belfast, 2-4 September 2002, 1-21.
- Flood, C. (2005) „French Euroscepticism and the politics of indifference“, *French Relations with the European Union. Europe and the Nation State*, Routledge Taylor & Francis Group, pp. 36-55.
- Flood, C. and Rafal Soborski (2011) „Ideology and the Rights of the Nation in Party Alignments on the EU: A Comparison of Conservative Parties in Britain, France and Poland“. Rad je predstavljjen na APSA Annual Meeting, September 1-4, Washington. 1-30.

- Фридман, М.Р. (1998) *Капитализам и слобода*, Global Book, Нови Сад.
- Harmsen, R. and Menno Spiering (2004) *European Studies 20, Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration*, Rodopi, Amsterdam and New York.
- Henderson, K. (2008) „Exceptionalism or Convergence? Euroscepticism and Party Systems in Central and Eastern Europe“, *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, edited by Aleks Szczerbiak and Paul Taggart, vol. 2, Oxford University Press, Oxford, pp. 103-127.
- Hooghe, L. and Gary Marks (2004) „Does Identity or Economic Rationality Drive Public Opinion on European Integration?“, *Political Science and Politics*, vol. 37, no. 3, pp. 415-420.
- Hughes, J., Gwendolyn Sasse and Claire Gordon (2008) „How Deep Is the Wider Europe? Elites, Europeanization, and Euroscepticism in the CEECs“, *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*, edited by Aleks Szczerbiak and Paul Taggart, vol. 2, Oxford University Press, Oxford, pp. 181-207.

Resume

The main aim of this paper was to present political spectrum of Serbia through the more detailed list of categories of orientation of main political factors towards EU membership and Euro-Atlantic integrations. That presupposed rethinking of common – both in political analysis and political life of Serbia – division between “euroskeptics” and “euroenthusiasts”. But in order to accomplish this task some preliminary references to the specifics of the political life of Serbia were necessary. Thus, we have seen that a deep ideological, value and political polarity determines Serbia’s political sphere. It is the polarity of the policy of status quo, on the one side, and the strategy of rapid and structural reforms, on the other. This “rift” has not been surpassed since democratic change in 2000. Moreover, due to the failed reforms and blocked transition it has even gone stronger. As a consequence of such state of affairs, political life of Serbia today witnesses a revival of an old and dangerous divisions and dilemmas from the era of Slobodan Milosevic’s regime. These dilemmas are often been expressed in political vocabulary and in the public sphere through the metaphor of “the struggle between East and West”. This is, by the opinion presented in the paper, a false dilemma, which, among other things, is responsible for the creation of many other displaced, false and reductionists divisions, as it is the case with the one between “euroskeptics” and “euroenthusiasts”. This is demonstrated through the considerations of the notion of euroskepticism derived from political science, and particularly on the basis of terminological and semantic classification given by Kopecky and Mode (euroopponents, euroenthusiasts, europragmatists, euroskeptics). The classification has been applied to the Serbian political life in term of the political orientation of the main actors of political life and

the outcomes of this analysis were detrimental to the common idea of the vast presence of the euroskepticism in Serbia. The analysis showed not only that the political scene cannot be divided into just two classes of political orientations and attitudes (pro-West/pro-East, pro-EU, and anti-EU) but rather that there are no euroskeptics in the political spectrum of Serbia. This finding speaks more clearly on the deficiencies of Serbia's political offer and democracy in general. The deficiencies, expressed through the absence of one important political orientation (the "missing link" of Serbia's political life), are the reflection of the huge ideological and value confusion in political sphere. Above all, they are the signs of serious crisis of transitional Serbia.

* Овај рад је примљен 7. јуна 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. септембра 2012. године.